

ПРО ТИХ, ХТО ПРОХОДИТЬ МИМО

НА ДУБКАХ

Зараз я йду в селі. У селі, як ніколи, немає ні клубу, ні „Буффа“ ні „Танц-Парку“, ні бібліотеки, ні тим більше Луї Армстронга творчим, ні б люди, кожний на свій смак, мотатимуться. Зате перед вечором приємно зайти за лаво, сісти на дубках і-всіх балакати про всілякі дивні догани і про тих, хто проходить мимо. А тому що я давно вже був на селі, то з мене є „просвітителі“, що знайомлять мене з місцевими порядками та нравами.

По другий бік вулиці йде молоді дівчини.

„Просвітителі“ говорять:

— Давно, ой пішла Нюра...

Я пригадую собі. А, це та саме Нюра (колишнього Галочка), що у нас понад століття ходила. Сказали ж їй може бути зараз роки?

— Пам'ятаю... І, звичайно, вона вже живе з хворою (хай вибачать просвітителам за їхню мову) жінкою. Жінка багатий і прислала їй багато чого. Нюра жила в бабачки...

ПРО ТИХ, ХТО ПРОХОДИТЬ МИМО

Зараз я живу в селі. У селі, як відомо, немає ні клубу, ні „Буффа“, ні „Луни-Парку“, ні біргалки, ні тим більш Дурова з його розумними тваринами, де б люди, кожний на свій смак, могли б розважатися. Зате перед вечором приємно вийти за двір, сісти на дубках і вести балачки про всякі сільські новини і про тих, хто проходить мимо. А тому що я давно вже був на селі, то в мене є „просвітителі“, що знайомлять мене з місцевими порядками та нравами.

По другий бік вулиці йде молода дівчина.

„Просвітителі“ говорять:

— Дивись, он пішла Ньюра...

Я пригадую собі. А, це та сама Ньюра (колись просто Галочка), що у нас попід столами ходила. Скільки ж їй може бути зараз років?

— П'ятнадцять... І, знаєш, вона вже живе з якимось (хай вибачать просвітителям за їхню мову) жидом. Жид багатий і присилає їй всього чого тільки душа її забажає...

Ах, чорт! Мораль — мораллю, а мені стає жаль Нюру. Таке було веселе галчення, очіці тернові, носик гудзиком і все було просить:

— Нйй... Нйй...

І тепер — це галчення і шматок ходячого непманського м'яса на двох ногах.

Брр!..

А долоні чогось чухаються.

А в голові запитання стоїть: — Як це сталося, що Нюра і отакої?..

Але мої „просвітители“ нащот сільських нравів не обмежуються однією Нюрою.

— А Тьомку Задирихвостового пам'ятаєш?

— Якого Тьомку? Не того, що все мене коником дразнив?

— От-от-от! Він самий!..

Мені пригадуються шкільні роки. Бувало, ідеш по вулиці, а на кашкеті у тебе на булавочках натикані жучки, кузьки різні, комахи, метелики, що, од приємности бути отруєними етером, витанцьовують в останній раз танок смерти. А назустріч дівтора. Побачили і зараз же давай кричати:

— Коники, коники!.. Он коник пішов!..

Ватажком у них Тьомка. Забіжить наперед, стане прямо перед вашим носом відомим способом і гукає:

— Раки-раки, чи показати?..

Одного разу не втримався я і добре йому вуха намяв. Ще його мати приходила виговоряти моїй матері. Казала:

— Такий здоровий скубент і звязався з малим хлопцем...

— Так що з Тьомкою? — питаю.

— А те, що Тьомка вже жонатий і дитинча має. А ходить він зараз до Пріськи Пилипишиної, що у її чоловіка в носі ніздрі однієї немає, — певно, пам'ятаєш його?

— Та що ти? Та ж Пріська моїх літ. Йй, йй... Ну-да, йй тридцять з хвостиком, так, як і мені. Ми ж разом з нею до земської школи бігали!

— А Тьомці вісімнадцять. Але що поробиш з Тьомкою? Каже: — не люблю я своєї ротатої, от і ходжу до чужих жінок. А Пріська по всій вулиці роздзвонює: — хіба з я винна, со за мною молоді хлопці ухазують...

— Ого! А ще що тут у вас є цікавого?

— Хаврошку Ковалишину знаєш? Ну, так вона з Семеном Гукалом живе. А Манька Куделя з Юхимом Цвіркуном, Катря Гаврилишина з Льонькою Калашниковим, Оксанка Гармашова з Костею Свириденком. А дід Омелько Півень узяв собі шістнадцятку на хуторах, а в додачу ще й вдовицю має...

Я стою й дивуюсь. Та це ж усе діти. Льонька, Тьомка, Манька, Фенька, Оксанка, — це все ж ще дітвора. Тоді, як я вже вуса на пальці намотував, вони тільки робили спроби ходити та кашкою годувалися. А тепер... Живе, розійшлась, дитину має, удруге жонатий...

— Та це ж, знаєте, зло, — кажу я своїм „просвітителям“. — Хіба ніхто не звертає уваги на ці факти? Адже ця дівтора не відає, що творить?

„Просвітители“ відповідають:

— Воно їм вроді як за іграшку. Або все одно, що цукерку посмоктати. Солодке, значить, гарне. А звернуть увагу? Кому, дозволите запитати? Баби он говорять: — хотіли свободи? От вам і є...

„Просвітители“ народ особливий. „Просвітитель“ ніколи вам не скаже власної думки, власного висновку, за рідкими виїмками, а завжди зверне на те, як другі на це дивляться.

І од наведених „просвітителями“ фактів мені стало не по собі. Не тому, що я стою за „домо-строївщину“. Ні, хай їй грець тій міщанській моралі разом з її устоями. Летить шкеребертом, — туди їй і дорога. Але, коли діло зв'язано з самим, непманом і венеричними хворобами, мені стає жаль отих Льоньок, Маньок, Федьок. Жаль їхньої молодости, що вони псують її, що вони несвідомо роблять те, для чого мусять бути підготованими. Відношення до такого важливого, на мій погляд, акту, як шлюб, як до засмоктаної цукерки, просто ненормальність, більше, — це жах.

Мені кажуть:

— У Ганки Свербіїхи була дочка, як кров з молоком, молода та красива. А тепер з французьким акцентом говорить. А їй всього сімнадцять років,

Тепер, коли по вулиці йде, діти на неї туюкають, жінки плюють, а хлопці паліччям ганяють.

— А дочка Гордія Сиволапа дитину в криниці втопила...

— А молода вдова з Заглеївки задумала сама собі абе¹⁾ зробити. Узяла й проткнула там щось іржавим гвіздком. Через три дні в страшених муках померла.

І мені розповідають жахливі випадки про те, як той заживо згнів, як дівчата (часто підлітки), вдови, жінки роблять хатніми засобами оте „абе“ і потім вмирають або каліками стають. Не в кожній знайдеться п'ять червінців заплатити лікареві.

Хіба це має зв'язок з свободою, комуністичною спілкою молоді і з більшовиками? Звичайно, що ні. Але це має відношення і прямо до такої по-важної у нас інституції, як „Охмадіт“.

Прошу, товариші, звідтам. Уділіть краплину уваги на село!

Щоб не рили чотирнадцятилітні дівчата!

Щоб не сліпи немовлята через хворобу своїх несвідомих батьків!

Щоб не було чути на селі французького акценту!

Щоб не протикали себе жінки іржавими гвіздками!

Щоб не топили дітей у криницях!

Щоб знала молодь, на що вона йде!

¹⁾ „Абе“ — аборт.

Щоб сільська влада звертала найсерйознішу увагу на тих мерзотників, які систематично наділяють венеричними хворобами сільських дівчат!

Щоб селянка знала закони, які охороняють її здоров'я та її материнство!

Щоб при вступі в шлюб обидві сторони не обмежувалися простою отпискою, що ми, мовляв, повідомили одне одного про стан свого здоров'я (на ділі ніхто ніколи цього не робить), а щоб у ЗАГС були представлені документи. А для цього треба видати відповідний закон про обов'язкову явку до лікаря бажаючих вступити в шлюб!

Треба вживати заходів!

Треба берегти здоров'я нашої молоді!

ПРО АНТИХРИСТА

Село повно чуток. Чутки, як туман. Розповзаються повсюди, окутують усе. Думка плутається серед них, б'ється серед них, до болю б'ється, а далі не йде. Чутка її вбиває.

Тут рідко побачиш, щоб читали газету. Але балачок не оберешся, не переслухаєш.

Узяти хоч би посуху. Наші вчені, наші агрономи, наші газети, наш Наркомзем про це пишуть, говорять, складають книжки.

На дубках про це нічого не знають, ніхто статей тих не читав, книжок про посуху, про боротьбу з нею не бачив.

— Це кара божа...

Іншого пояснення вони не знають, та й знати не можуть.

Темні сили користуються цим. Куркульня, попи, крамарі, різні побожні баби, одним словом, весь намул сільський, що його не змила повинь революції, якраз напірають саме на це. А поскільки у них люта ненависть до революції, тупа й жорстока,

як тупий і жорстокий їх бог, то вони в своїх висновках ідуть далі.

Кара божа?.. За що?.. За революцію!..

— А ви хотіли змінити лад, встановлений самим богом?.. Ви хотіли цієї влади, більшовиків?.. От і маєте!.. Радійте!..

Такий зміст контр-революційної агітації.

Але так говорять ті, що знають, чого вони хочуть. Який-небудь Василь Карпович Пузій, у якого і хутірць десятин в 300 поділили, і лісу десятин 100 забрали, і крамницю,— знає болоче місце у мужика.

І вколить. Боляче, хитро. Вколить і меду дасть, тільки не меду, а крапельку отрути в голову ввілле.

По-їхньому, посуха є кара за революцію. Сам-то Пузій навряд чи вірить цьому. А другі, дурніші, вірять. А баби далі йдуть: революція є не що инше, як царство антихристове, як прихід антихристів.

От що часто говорять на дубках.

Коли ухопитись за кінець нитки, то вона приведе до церкви. Це так.

Та хіба є кому цим займатись. Хватить інших ділов. А чутка, між тим, іде, шириться і робить своє діло.

Був зимою у селі старець перехожий. Невідомо, звідки прийшов, невідомо, куди пішов. Зима ж була люта, снігова, такої зими навіть діди, що вже по кілька років із запічку не вилазять, не пам'ятали.

Під ці великі морози якраз Ленін помер.

Старець і каже:

— Моліться, братіє... Один помер, другий буде кращий для вас...

Його слухали, але не розуміли.

Старець пояснював:

— Государ імператор сидить у певному тихому місці. Коли треба, він з'явиться й об'явить маніфест і зробить суд над своїми ворогами. Місце ж те нікому невідомо. Тільки ми повинні заслужити його...

Казав той старець ще й таке:

— Японці прогнівили бога тим, що допустили на свою землю безбожних комуністів. Зате господь і провалив у преїсподню всю їхню землю. Це для нас пересторога. Не покаємося, те й нам буде. А поки-що, щоб наставити нас на путь праведну, господь підняв нашу землю на сім верстов догори. Від того й зима така люта. А потім нашла він на нас всі казні єгипетські. В цей час ждять народження антихристового...

Сніг же буде лежати до великодня. А потім три дні підряд дощ буде, сонце розтопить весь сніг, і затопить вода три города: Москву, Єгипет та Вавилон. Багато невинних людей загине, але мати антихристова врятується. Ждять же антихриста літом. Буде ж вона, мати його, всім вам відома...

Так розповідали мені на дубках.

* * *

Село повно чуток.

От і зараз. Стоїть баба Журбиха і розповідає. Вона, вроді, як за живу газету на селі, бо всюди буває, все чує, без неї, як кажуть, і вода не відсвятиться.

Підобгавши губу, стоїть вона вся чорна, як привід, і розказує новини сільські, а на дубках слухають.

— Прийшов оце син Самійла Попені, Хведот, що в красновармейцях служив. Прийшов, подивився на ікони, та й говорить старому Попені:

— А чого це ви, тату, до цього урем'я ідолів своїх з покутя не поскидали. Я ось Леніна та Троцького привіз, так краще їх туди поставимо...

Молодиці хрестяться, а чоловіки задумано цигарками попихкують.

Попеня старий на тее йому й говорить:

— Постав собі хату, та й вішай там своїх Леніна з Троцьким, а в своїй хаті, поки я живий, не дозволю розпоряджатися...

А стара Попениха підхопила:

— Коли ідолів не хочеш, так щоб і чортів твоїх не було...

Далі йде драматизація.

Син:

— Дозвольте, дорогії мої родителі, вам доложити, що бог зараз за штатом, і йому скоро повну одставку дамо, а замість бога природу поставимо,

бо од природи все. А бог так собі, ні до чого...
З боку - прип'юку, одне слово...

Останнє викликає жваві балачки на дубках.
Старий Телепеня каже:

— Хм!.. Природа!.. А чого ж природа дощу не дає, питаю я вас? Га?..

— Правду говорите. Упразнили бога. А природа що? Як це розуміти отую природу? Знов таки дощ. Нам що! Та хай он Лепетя дасть дощу, коли мені треба, я й йому буду молитися...

— От-от-от! Правильно сказано. А окна що? Кому вона шкодить? Хай собі стоїть на місці.

— Ніхто нічого не знає. Сказано ж було, що кінець світові надходить. Оце воно й є. Таки, мабуть, антихрист скоро буде...

Це з жіночої сторони.

На хвилину на чоловіків нападає роздум:

— Ну, вже й антихрист, — зауважує хтось з них. — Дасть бог, обійдемося і без нього...

Але обійтися таки не прийшлося. Антихрист таки народився.

Сталося ж це ось як.

* * *

Минав травень, а дощів не було. По селах повзла тривога. Надаремно люди що-дня вдивлялися в небо, шукаючи хоч хмаринки, хоч пятаку на неї. В білоблакитній пустелі не було нічого, крім палючого сонця. Воно випивало воду з річок та озір,

в'ялило рослини, немилосердно пекло землю. Зупинилися хліба в своєму зрості. Бідні колоски стирчали рідко, позбавлені своєї сили, виснажені, тоненькі.

І так минав день за днем.

А село повне чуток.

Говорили, що отака посуха скрізь і що народ, мабуть, залишиться без хліба. Десь трапилось чудо: вийшов народ у поле про дощ богові помолитися, так голос такий почувся:

— Хай комуністи помоляться, і бог змилується над вами!

І от пронеслася чутка: у Терновій, дійсно, народився антихрист.

Розповідали так:

Сестра голови сільради мала родити. Покликали бабу - повитуху. Уночі мати як закричить, баба схопилася, дивиться, аж на ліжку щось копошиться чорненьке, маленьке, волохате. Баба до нього, бо думала, що то, може, кішка. Коли воно як підхопиться, показало бабі довгого червоного язика та як зарегоче, а на голові в нього ріжки, як у цапеняти, трясуться.

Баба так і захолола на місці.

— Чорт, — подумала вона.

А „чорт“ припав до грудей і почав ссати. Молодиця не своїм голосом кричить:

— Ой, рятуйте, люди добрі!.. Ой, пече!.. Ой, вогнем палить!..

Баба з хати та навдвори.

Біжить вулицею й кричить:

— Ой, боже!.. Ой, рятуйте!..

Було ж це вночі. Люди посхвачувалися з пере-
ляку, давай бабу розпитувати, а в неї язика оді-
брало. Насилу, насилу промовила одне слово:

— Чорт!..

Схвильовані люди подумали, чи не з'їхала, часом,
баба з глузду. Потім вона, очунявши, розповіла
їм все, як було. Вислухали її й замовкли.

А далі, без усякого зговору рушили до хати, де
тільки-но була баба. Прийшли й стали. Хтось
догадався й збігав по свячену воду.

Потиху увійшли до хати, з бабою попереду. Вона
стала кропити святою водою по всіх кутках, а вона,
видно, свою силу загубила, бо „чортиня“ скочило
на стіл і язика іконам показувало. Тут його й по-
бачили всі.

Побачили й закам'яніли.

Стояли так довго, потім „воно“ скрипучим го-
лосом, наче терпуг об залізо треться, промовило:

— Убити мене прийшли!.. Даремно!.. Уб'єте,
ще після мене дев'ять буде...

— А-а-а-а!.. — заревіли сірі перелякані люди
і кинулися, хто з чим, на антихриста.

В цей момент підвелася на своєму ліжку хора,
вся скривавлена, і нелюдським голосом закричала:

— Де моя дитина?.. Віддайте мені мою дитину!..

З цими словами упала на долівку, і душа одле-
тіла від неї...

Через два дні після того, яку я уперше почув оцей переказ про антихриста, мені прийшлося почути його удруге в потязі. У вагоні було повно робітників, молочниць, дачників і просто собі народу. Розповідала жінка і в тих же самих тонах, що було наведено вище. Коли вона скінчила, то один із пасажирів, з виду робітник, посміхнувшись, спитав у молодиці:

— Так ви говорите, що це було у Терновій? А коли саме?

— Та в ту неділю.

— І „воно“ балакало?..

„Воно“ він сказав з притиском.

— Та балакало ж...

— І „його“ вбили?..

— Та вбили ж... — уже зніяковівши, промовила молодиця.

— Так от що, молодице. Я сам з Тернові і нічого подібного у нас не було. Навпаки, у нас кажуть, що антихрист народився в Очеретяному...

— Ну от!.. Так воно завжди буває... — почувся з публіки.

З верхньої полиці почувся голос:

— Хто там на Очеретяне тінь наводить... У нас зроду ніякого антихриста не було... Вигадали бісові табакірки...

Більше про антихриста ніхто ані слова.

* * *

Так народився й загинув перший антихрист.
Але ж їх ще цілих дев'ять буде. Є від чого бабам
хвилюватися. Що робити? Як лихові запобігти?

Дайте світла!

Щоб освітити цю темряву.

СІЛЬСЬКИЙ ЛЮМПЕН

День схилився над вечір. Після довгої галди про школу й містки, про конфіскацію самовільно нарубаного лісу, про церкву та попа, про пожежі та піяцтво, де селяни з галасом та обідою вказували на сільські непорядки і вперто доводили, що, мовляв, ми єдиний сільсько-господарський податок внесли, а далі нас не торкається, після посилянй на тяжке тягло, на погану весну, що, міліція не стільки стежить за злодіями, скільки шукає собі пожитку,—сходка розповзлася по селу. Коло сільради залишилися тільки ті, хто ближче стояв до громадських справ. Присіли на дубочках і продовжували ділитися своїми вражіннями від сходки та оповідали про різні випадки з сільського життя.

— Отак, як бачите,—каже мені голова сільради енергійна людина, бувший червоноармієць.—Де б допомогти, зберуться крикуни і давай „канабой“ наводити. Прямо терпіння не стає...

Тільки він оце сказав, як із завулка показалася незграбна людська постать, що спотикалася босими ногами у поросі вулиці.

— О, уже з'явився... — хтось сказав.

Я з цікавістю подивився на цю людину. А вона ставши посеред вулиці, заспівала гундосим голосом :

„Ішли шевці із темниці,

А кравчики із світлиці!

Тру - та - та, тру - та - та,

А кравчики із світлиці!

Іде шевчик із темниці!

Питається молодичі!

Тру - та - та, тру - та - та,

Питається молодичі!

Чи не знаєш, молодиче,

Де ти здохлої кобили?

Тру - та - та, тру - та - та

Тру - тру - ра - та - та - та - та!..“

Потім, знявши театральним рухом кашкета, він хрипко з насмішкою промовив :

— Почот і уваженіє вам, граждане - товариші, від дворянської пролетарії.

Витріщивши свої очі на мене, він сказав :

— А - а, на нашому горизонті новая лічність об'явилася, благородного хохла син, начальство городське. Милости прошу до нашого шалашу. Дозвольте папироску, товариш комісар?

Йому дали цигарку.

— Ти б ішов, Проша, спати,— сказав голова сільради.

— Ви що думаєте, я п'яний. Не - є, я от хочу с товаришем поговорить, які - такі ви тут порядки наводите, потому як пролетаріят...

— Хіба ти, Проша, пролетарія?

— А ти хто думав? Я дворянська пролетарія...
Да-а... А все завдяки моему папаші любезному,
хай йому земля каменем. Шевці завжди були про-
летарією. Чули, як у пісні:

„Ішли шевці із темниці,
А кравчики із світлиці...“

— Кравці завжди були буржуями, а шевці у смоді,
у смороді. Так-то!...

Він сів.

— Хвала і честь більшовикам, що обскубли пан-
ську пиху. Так їм, сволочам, і треба, щоб не пили
кров людську...

Проша схилив свою п'яну голову на руки.

— Он усі бачать, що Проша п'є, що Проша
п'яниця, а хто винен,— бурмотів він,— хто винен?...
Ти, папаша, що загубив свого сина, і за це не
буде тобі прощено ні на сім, ні на тім світі...

П'яна сльоза скотилася по його одубілій, зарос-
лій щоці.

Раптом він підвівся.

— Піду,— сказав.— Ех, жість ти распроклята...

Пішов, шкандибаючи на одну ногу, і завів нову
пісню:

„Ой, де ж тая вулиця.
Ой, де ж той дом,
Ой, де ж тая дівчина,
Що я влюбльон?...“

— Хто він? — запитав я.

Жив у селі колись дрібний панок Дуля, п'яниця й розпутник. За гроші він діставав молодих сільських дівчат, нівечив їх, а потім, сунувши батькам десятку - другу, брав иншу й так без кінця. Була в однієї вдови дочка молода. Дуля на неї й націлювся. Раз і два він підкачувався до неї й до матери, але получав одсіч. Тоді він надумав инакше зробити.

Зустрівши якось у себе на леваді дівчину, він згвалтував її. Сирота було скаржитись хотіла, але хто за неї руку потягне. Дуля сипонув грошима, і засохло діло. А дівчина завагітніла. В ті часи покритку ждало суворе життя, і хоча люди й знали, хто був причиною того, проте, вони кидалися від сироти, як від зачумленої. Що ж було робити? Втопитися або повіситись? Чи жити? Скорше жити. І дівчина пішла до пана у покої. Тоді - то й народився Проша.

Дулі скоро обридла вона. Він узяв другу, а мати Проші перейшла до кухні. Але, коли було Дуля розгуляється з приятелями, то й Олену від помийниць кликали, пан перед приятелями її вихваляє та кричить:

— Беріть її, кому треба, бо вона моя!..

І бив її, і корив, і на всі способи знущався. Не заховував і того, що Проша його син, але не звертав на нього особливої уваги.

Минуло кілька років. Прошчина мати, змучена всім пережитим, померла, і залишився Прошка сам на білому світі. Пан сказав тоді:

— Чого він даром буде хліб їсти? Хай хоч гуси пасе...

Так Прошка став на свій хліб. Літом на хуторі робить, зимою своєму панові й батькові прислугує. Збереться п'яна компанія, Прошка між ними вертиться, ляпаси получає, пляшки порожні виносить, розмови панські слухає. Один раз щось не так зробив одному гостеві, той його пляшкою по голові та до старого Дулі кричить:

— Ти чого, старий бахуре, свого сина не вчиш хоч льокаєм бути...

В такому чаду прожив Прошка аж до шістнадцяти років і вже в горілку почав вкидатися. Тут на пана Дулю в одну з п'янок найшла милість, і віддав він Прошку вчитися до міста... на шевці. Вийшов із Проші добрий швець і в додачу гіркий п'яниця. Так прожив він ще десять років.

Пан Дуля постарів, і прийшов йому час умирати. Перед смертю він рішив викинути ще одного виверта: взяв та й усиновив Прошу. Знайшли Прошу п'яного під лавою у шинку, вручили йому „дворянське звання“ і триста карбованців грошей, все, що залишив йому „добрий папаша“. Доля й тут над Прошею посміялася. Погуляв Проша на ті гроші добре, пом'янув батька словом матерним не раз, і зробився розвагою для п'яниць усіх шин-

ків. З того часу й прозвали його „дворянським сапожником“.

Була у пана Дулі сестра заміжня за багатим паном. Коли запалала революція по селах, коли німці з гетьманцями хотіли погасити полум'я селянських повстань, сестра та з двома синами втекла з маєтку. А як на Україну насів Денікін і вже гадав, що от-от скоро Москву забере, тоді пані повернула назад. Тут і накрили її червоні партизани. Пані й обох паничів убили, а економію з димом пустили, а Проша спадкоємцем став. Прийшов він, подивився на згарище, плюнув і повернув у своє село, де колись мати жила.

Так і в другий раз доля по-своєму поглузувала з Проші, панського байстрюка.

— Ми його прозвали „сільським люмпеном“, — сказали мені на дубках.

Еге, сільський люмпен, що його життя так брутально, так хижо зламали темні сили минулого.

* * *

Вечором я йшов повз цвинтар. Почувся не то стогін людський, не то плач. Я тихо переліз через рівчак, і пішов по росяній траві і скоро побачив темну фігуру, що схилилася до хреста.

До мене донеслися слова:

— Сволоч ти, папашка, тиран... Замучив ти мамашу і мене пустив у світ на поневір'яння. І не

буде за це тобі від мене прощення вівіки. Якби
ти встав, то я б тебе, розпутнику, власними руками
задушив би, кровопивця ти проклятий...

Я пізнав „сільського люмпена“ і тихо пішов геть
у тишу ночі.

ПРО КУРКУЛЬСЬКИХ СИНІВ

„...І осенівші себя крестним знаменієм, ми покінули берега Європи...”

Це так закінчив свого листа син куркуля, що свідомо пішов у банди білих, покидаючи Європу й їдучи рабом до Америки.

Так от. Був собі хлопець у куркуля. Куркуль за панством та підпанками тягнувся, копилів губу перед бідняком. Сидячи у попа на крайку стільця казав (колись):

— Хочу я з свого Василя чоловіка зробити. Порадьте, о. Варсонофію...

Піп, зваживши, що за пораду може одержати доброго підсвинка, що він бачив недавно у нього, сказав:

— То віддай його в науку. А моя дочка (епархіялка) може його підготувати...

Ото вони, піп та батько, і определили шлях Василів.

А потім:—

через шість років Василь говорив на своєму хуторі куркулівнам:

— Не понімаю, как ви у етой Хохландії можете жить...

І солодко дивився на одну карооку, що очі їй горіли, не то від Василевих кучерів, не то від сонця нашого степового, що золотить лани:

або палить їх і наводить тривогу, ляк і сум на наші тихі села.

Потім Василь „прапор“. Тягав шаблюку з вензелем Миколи II і в сині літні ночі, тримаючи в обіймах свою колишню вчительку, попову дочку (епархіялку), казав:

— У нас, у офіцерському собранії, много дам. Одна із-за мене даже отравилась...

Епархіялка похитливо сміялася придушеним сміхом і цілувала довго (взасос) Василя. Від неї пахло потом, брудною білизною, молоком і гнилими зубами.

Вона шепотіла:

— Ви мілий... Не похожій на другіх... Орігінальний... Знаєте, что такое орігінальний... Хі-хі-хі-хі!..

А мати Василева в літні ночі говорила чоловікові:

— Невістка у нас не простого якого-небудь роду буде, а попівна. Треба, щоб у нас теж по-панському було...

Так от і було.

Потім погони на фронті у Василя зрізали. Втік у село і ходив, як обскубаний півень. В старій шинелі. Під шинелею френч новий з погонами.

Епархіялка зустріла його так:

— Я люблю героїв родини, а ви дали себе обесчестити...

Тоді він розстібнув свою шинелю, і при м'якому саяві весняного місяця вона побачила золотий блиск погона.

— О, да ви верний рицарь... Ви милий... Я вас люблю...

Цілувала його (взасос), а місяць кривився на небі.

Прийшла з півночі червона весна на Україну у вісімнадцятому році. Тоді багато не розуміли її і пішли манівцями. Та коротка була весна та. Одgrimіли червоні громи, і нависла сіра німецька хмара.

Про це, власне, і мова мовиться. Василь у погонах золотих у варті служить. А першим, кого він забрав, був волосний земельний комітет (то ж класова помста). Коли забирав, то товариш Василів (в одній школі разом вчилися) сказав:

— Коли я повернуся, то перше, що я зроблю, так це тебе розстріляю...

Чи треба далі оповідати? Розійшлися шляхи колись близьких людей, розбила революція людей на два табори. Grimіли громи червоні по Україні три роки. Гнала гроза білих до Чорного моря.

Одgrimіли й замовкли. Тихий день настав. І от Василів товариш почув звістку про свого ворога:

„... І осенів себя крестним знаменієм, ми покинули берега Європи...“

— Жаль,—сказав він.—А таки треба було, стерво, десь на вербі почепити. Ну та не втече. Десь в Америці голову проломлять.

Епархіалка зараз у селі вчителює, на відкриті засідання ком'ячейки ходить, до перепідготовки готується...

Оце й усе...

* * *

А от про другого куркуленка, що так само до Америки втік.

Пригадую:

сидимо у літню ніч на дубках, він підніме свою свинячу губу, так що зуби блищать у темряві, і каже:

— А в нас сьогодні на обід було: борщ з голубами, смажена курка й пиріжки солодкі. А ранком я пив каву з самими вершками, а оце, як ішов сюди, то чаю з малиновим варенням аж п'ять склянок випив...

Батько нажився з того, що скуповував землю у необачних селян. А ще був його батько головою сільського кредитового товариства. Отож, одне до одного.

Син розповідає.

— Тисячу п'ятсот кіп поставили цього року. Папа кажуть, що нам у студенти не треба йти. Ми й так проживемо...

Так от... Коли біля села німці піймали п'ять червоногвардійців, він сам вихватився перед ними,

щоб йому дали попробувати хоч одного вбити... Він довго дивився тому (червоногвардійцеві) у вічі, а потім стрільнув йому прямо в око...

Над осінь стала земля гаряча під ногами, з-за Білгороду доносився червоний шум. Тікати треба було комусь.

Формувалися тоді у нас усюди білі загони і на Дін рушали. Поїхав і наш куркуленко туди, бо чув свою провину і ніхто й ніколи не простить смерті червоногвардійця, що похований на краю села під гіллястою дикою грушею.

Повернув же назад у дев'ятнадцятому з денікінцями з погончиками вольноп'юльськими. Казав:

— Тепер, коли прогнали червоних бандитів (чи назавжди?), і одружитися можна...

Бучне було весілля. Кричали „ура“ і багато ліття попи возглашали. Все село дивувалося з того дива. А ранком на середохресній дорозі голову сільради повісили, що забрали перед днем, хату спалили і п'ять сиріт, п'ять месників, на світ пустили.

За кров гарячу батьківську п'ять сиріт у темряві ночі поклялися помститися. Старший, йому було всього сімнадцять років, тої ж ночі до червоних ярами попростував.

Наш молодий при тому (як вішали голову сільради) був і розпорядок давав. Потім уже дізналися, що у білих він за ката був.

Бучне було весілля! Над свіжими трупами!

Молода стомлено посміхалася. Коли кричали „гірко“, вона, закривши очі, цілувалася з катом. Так було.

Десь за Тулою Троцький скручував довго свою пружину. Раптом пустив, і вона стала розкручуватися, розширятися, тил білих запалювати, аж...

Тільки в Криму скалка залишилася, що іноді боляче колола радянське тіло. А в -осени й її було вирвано.

Минув ще рік, ще, і ще. Повернувся додому син голови сільради.

Мати у хатинці живе, діти обірвані, тоді у ком-незамі сказали:

— Ми для тебе давно і хату, і ґрунт приготували. Бери у Кислиці, що він для старшого сина поставив.

— Того?

— Егеж, того.

— Давай.

Переїхав він у нову хату, хоч і сперечався куркуль, і став жити.

Чекайте, на цьому не кінець. Про „того ж“ ні чутки, ні духу. Чи убили де, чи, мо, Чека десь у розход пустила. Невідомо. А молода жінка у свекора жила, сушилася та гарячу подушку уночі кусала. А коли у неї зловісні синьці під очима з'являлись, старий казав:

— Потерпи-но ще трохи, Марійко, скоро тим бандитам кінець буде, тоді Миша повернеться...

Так от. Куркуль, а поруч незаможник живе. Мовчки воюють. Обскубли куркуля, але запеклась у нього ненависть, каменем стояла в грудях. Нераз уночі встане і довго дивиться на хату, що синові своєму поставив, а в мозку думка гостра, як цвях, ворухиться :

— Тихенько встати й підпалити...

А тепер про кохання. Якими доріжками воно ходить. Як цвіт по весні переноситься, — напевно так. Тільки одного дня, коли старий до міста поїхав, Марійка стала вузли звязувати. Свекруха наскочила :

— Що ти робиш - то, Марусю? Куди збираєшся? Чи не до своїх?..

Марійка щасливо засміялася :

— Ні, не до своїх! А он до Грицька, свого чоловіка!

І вказала рукою на сусідне подвір'я, де жив син того, кого у 1919 році на середохресті двох доріг повісили.

Стара, неначе на неї скеля звалилася, похилилася, а на порозі Грицько веселий стояв.

— Скоріше, Марусю, нічого в цьому чортовому кублі довго валандатися...

Але чекайте, це ще не все. Увечері повернувся старий куркуль, весело збіг на ганок і загукав :

— Марійко, Марійко! Іди скоріше сюди! Від Миші листа одержано!

Там у кінці стояло :

„Посилаю дорогої жене п'ятьсот доларов на проезд ко мне в Америку. Нью-Йорк“. Нижче адреса поставлена.

Але то було вже зайвим.

* * *

А то ще мені розповідали таку історію.

У одного куркуля син зробився більшовиком. Як був на фронті, та так і пішов з ними. Батько вже підчас білих про це взяв, бо його довго про сина допитували.

Син дослужився до високих „чинів“ і за його голову білі давали великі гроші. А батько прилюдно від нього відрікся. Навіть ім'я його ніколи в хаті не згадувалось.

І ось трапилася у цього куркуля якась справа. Відмовили йому в районі, відмовили в окрузі, відмовили і в губернії. Тоді намовили його звернутися до самого старшого комісара. Він так і зробив.

Доложився там і став чекати. Нарешті, покликали. Переступив він порога кабінету, а з-за столу піднялась голова, і закам'янів куркуль,—

бо то був його син, від якого він прилюдно відрікся.

Син теж зблід од несподіванки, але підвівся роблено спокійно і промовив :

— В чім справа, громадян?..

— Сину мій... Сергійку!... Це ти?..

— Тут немає ні батьків, ні синів,— промовив комісар.— Розкажуйте ваше діло, бо за вами ще є...

Батько стояв стовпом.

— Ото! — говорить син.— Що з вами? От вам моя адреса,— він черкнув на папері,— од 5 до 7 що-дня. Там можете зі мною побалакати з півгодини.

Він подзвонив у дзвоник.

— Будь ласка, виведіть цього дідуся та поκληчте лікаря,— йому чогось кепсько стало... Пускайте слідуючого...

— А хіба батько не знав, що то його син?

— В тім-то й річ, що не знав, бо він під другим прізвищем працював...

На цьому крапка.

ЧОЛОВІКА УБИЛИ!..

— Чоловіка убили!..

— Хто?.. Як?.. Кого?..

— Та хто ж!.. Макар Рибалка!..

— А вбив?..

— А вбив Клима Гречку, того...

— Того, що у вербах? .

— Катриного чоловіка?..

— Еге ж... У них там уже давно незгода та лайка, що крий боже...

— Ой, господи! А я ще Клима учора бачила, Здоровий же був...

Чутка про вбивство неслася, передавалася зі швидкістю радіохвиль сільськими бабами із хати в хату. Напевно, через півгодини все село про це знало. Звістка вносила збентеження і жвавий обмін думок. Вона була схожа на камінь, що упав у тиху сільську заводь і на мить сколихнув її.

Але ж яка була причина вбивства?

Вечором ми сиділи на дубках. Навколо ніч липнева. Тепле, нерухоме повітря, слабе світло примерклого місяця, що вже був на ущербі. В такі ночі добре закоханим, мрійникам і тим, хто хоче згадати минуле. В такі ночі й вечори добре оповідається й добре слухається.

Нестір Худолій смикнув цигарку разів зо три підряд і хмикнув:

— Хм... так, значить, Клим того, у царство небесне...

— Скажіть, Несторе Йвановичу, що за людина Клим Гречка був?

І мені на дубках розказали все, розказали просту селянську історію без прикраси, з своєрідним гумором і своєрідною оцінкою.

Було це років із двадцять тому. Жив у селі хазяїн собі, Петро Перепелиця. Виділився якраз од батька і хату почав ставити. А тут нещастя трапилося. Клали сіно в стоги, і настрикнувся Петро на залізні вила.

Помер.

Лишилася Параска, його жінка, молодою удовою з двома дітьми — дівчатками семи й трьох років. Удовина доля відома: і сюди, і туди треба, хазяйство чоловічої сили вимагає, а удова хіба справиться.

У Параски хата не закінчена, господарство не налагоджено. Сусіди не допоможуть. Треба просити,

до землі вклоняться, щоб спина не була горда. А Параска горда була, не любила кланятись.

Отут і перехрестились дороги у Параски й Клима. Клим майстрував по плотницькій часті. Бачив, як Параска після смерті чоловіка господарює, робить чорно, і щось ворухнулось у нього.

Каже їй :

— Ви, Тихонівно, не турбуйтеся, хату я вам докінчу, а заплатите, коли змога буде.

Параска зраділа і вже так дождала Климові, що далі нікуди: і харчі йсму, і сорочку йому та перед людьми вихвалює.

Добре. Скінчили хату під осінь, і Параска багачкою себе почуває, а Клим теж ходить, посвистує.

Думаю, що ви вже догадалися, в чому тут річ. Ну, це ж ясно, що коли біля огню покласти тріску, то вона загориться. Так і з нашими Климом та Параскою сталося.

Пішла чутка по селу. Чоловіки сміються в вуса, а жінки Параску лають — сором, бач. А все-таки тішили себе тим, що м'ясницями перевінчаються. Не любить - бо село, коли хто живе не так, як усі.

Не повінчалися. Продовжували в „гріху“ жити. Для села вже тут загадка.

А загадки, власне, ніякої й не було.

Розбалакалися Клим з Параскою, як далі жити. Клим і каже:

— Люди про нас всяке говорять. Може, перевінчаємось на троїцю.

Параска подумала - подумала, хитнула головою й питає:

— А брати тоді у мене наділ заберуть?

— Та то вже як водиться. Звісно, заберуть.

Вона тоді встала, перехрестилася на ікони й сказала:

— Ти, Климе, як хочеш, а я не згодна. Ми з Петром стільки на ту землю сили витратили, а тепер віддавати. Господь простить мені цей гріх, а вінчатися не хочу.

Клим було став умовляти, але Параска стояла на своєму. На тому й порішили.

Сусіди різне говорили. Чоловіки у вуса сміялися, брати покійного Парасчиного чоловіка лютували, все збиралися Парасці ворота дьогтем вимазати, а Климові ребра поперебивати.

Клим з Параскою жили.

* * *

Не мало літ минуло. Параска з молодой молодиці зробилася старою. Не та вже стала. Та й з Климом у неї щось не зовсім ладилось. То було ніколи й грубого слова в хаті не чути було, а тепер сварка пішла.

Задумана Параска ходить та тільки з сусідами иноді молоду московку лає.

Климові теж, очевидно, Параска надокучила. Молодшої жінки забажалось.

Прощай, щастя Парасчине!

Але ми не знаємо, що жінка може зробити, аби тільки зберегти того, кого вона кохає. Навіть дітей не пожаліє.

Так ось. Одного дня Параска й говорить Климові:

— Знаю, що ти до московки залицяєшся. Але нащо вона тобі. Бери, коли хочеш, за себе Катрю...

І подивилась пронизувато йому у самі очі.

Клим аж підскочив од несподіванки.

— Та що ти говориш?... Схаменися!...

— Діло кажу... Хіба погана, скажеш?

Катря, дійсно, була не погана. Їй сімнадцятий минав усього лише.

Як почуло село про це, так аж на стіну подерлось. Параска на те не вважала, перевінчала таки Кліма з Катрею.

А потім трапилося от що. Поїхала Параска через два тижні з Катрею до міста, а додому повернула сама. Катря лишилася у місті в панів за покоївку служити.

Життя плине. Параска з Климом живуть дома, Катря — у місті. Ні чоловік її не кличе, ні вона до чоловіка. Ніби нічого й не було.

Ще дужче постаріла Параска, бачить, що Клим нудиться з нею. Її це дуже ображало, вона не хотіла уступати його своїй дочці, але приборкала себе. Повернула Катря додому. Зажив Клим з двома жінками, дві жінки з одним чоловіком під однією стріхою.

Катря мовчить, а стара Параска (тепер уже вона була стара) до неї Клима ревнує та у вічі всім штрикає, попрікає.

Сором Катрі від людей, а нічого подіяти не може — мати!

Так аж до самої революції тяглося. Коли від тифу люди, як мухи, мерли, захорів і Клим. Видужати видужав, але до роботи не повернувся. Хазяйство ж чоловічої сили вимагає. Вирішили наймита узяти.

В цей час повернувся з німецького полону Макар. У нього ні землі, ні хати. За що воював, не знав. Робив по людях до війни, треба робити на людей і після війни. От Макар і став за наймита до Клима та Параски. Жив цілий рік — і нічого. У комітет незможних записався, дали йому невеличкий ґрунт, трохи лісу, щоб сяку-таку хатку нап'ясти.

Я гадаю, що ви догадуєтесь, куди воно йдеться. Макар — хлопець-роботяга, з лица не поганий. Катря молода, і, хоч мала од Клима двоє дітей, не любий був він їй. Сказала матері, що не буде жити з її старим полюбовником.

— Піду до волости і запишусь з Макаром.

Параска так і сказала.

— Не подозволю! — каже. — У церкві ти вінчана, і не буде мого благословення тобі жити з Макаром.

Катря промовила:

— Тепер не ті порядки, що колись. Буде, що раз ви мене віддали. Закон новий не дасть вам удруге розпоряджатися мною.

— А діти?.. Що ж із дітьми буде?

— Діти не мої, а його. Я його не любила і дітей не хотіла. Хай, як знає, так робить з дітьми.

Макар між тим хату собі поставив, умовляє Катрю кидати чоловіка.

Параска тоді на Клима напосілась:

— Ти куди ж ото дивишся. Жінка кидати збирається, а він хоч би що. Повчив би її, або-що...

Клим пішов до Макара.

Сказав:

— Макаре! Я знаю, що Катрі я не милий і що загубив я її вік молодий. Я не сердюсь ні на тебе, ні на неї. Але ж діти. Пожалійте дітей. Я все тобі відкажу, коли ти їх пожалієш...

— Чого ви хочете від нас, дядьку?

— Чого хочу? Не записуйся ти з Катрею. Живіть так. І живіть у нас. Ти знаєш, що я нікуди не годюсь та й умру скоро. А все добро мое тобі та Катрі одкажу. Мене не буде, тоді й поберетесь з Катрею по закону. І землю тобі віддам. Подумай, Макаре.

Макар на теє:

— Добре, подумаю...

Розказав все те Катрі. Та заявила рішуче:

— Ні!.. Ні за що в світі. Досить з мене і так того сорому!

Заплакала гірко, схилившись до столу.

— Невже, неville тобі не жалко мене?.. Невже б ти згодився на це?..

— Та що ти! Та то я тобі так сказав. Треба ж щось Климові відповісти буде.

Другого дня Катря подала заяву про розвод, а тимчасом вирішила до Макара перебраться.

Параска лютувала і хвалилася, що голову провалить сокирою Макарові, як де його зустріне.

Пішла Катря з Макаром де-що у Кліма забрати. Макар за ворітьми залишився, а вона в хату пішла. Через хвилину голос Катрин почув. Кричить Катря, кличе Макара на допомогу.

Він до хати. Бачить — Клим та Параска б'ють молодицю. Макар давай обороняти. Видер з рук Катрю й каже:

— Тікай!..

Вона з хати, Макар — за нею. Клим гнатися, ухопив по дорозі кийка та до Макара. Ударив. Макар вихопив кийок, розмахнувся, і удар попав прямо у скроню Климові.

Клим махнув руками, як підстрелена ворона, і упав на пісок.

— Чоловіка убили!..

* * *

Така історія. Не мудра вона.

— Хто ж, по-вашому, винен? — питаю я на дубках.

Нестір Іванович хмикнув:

— Хм... всі потроху...

— Так. Всі потроху винні...

„ПРОРОК“ ПОГОДИ

(Оповідання вчителя)

Він став жертвою любови до своїх ближніх і людської невдячності. Але в цьому він має славних попередників, і його душа могла втішатися тим, що постраждав не він перший і, напевно, не останній, бо така доля всіх „пророків“.

Це був звичайний собі дядько. Цілих п'ятдесят років, з десяти літ, він робив, годував себе й сем'ю, не маючи ні спочинку, ні будь-якої розваги. Платив податки, відбував відбутки, віддав три дочки та оженив чотири сини і вже мав до десятка онуків.

Коли йому минуло шістдесят, то він сказав сам собі:

— Досить...

І решту днів своїх вирішив присвятити знанню й науці.

Це звучить трохи кумедно й неймовірно. Але це так.

Шлях же до науки, справжньої, як відомо, тяжкий і заріс тернами й колючками. Не всякому

дається ця наука, і не кожний, хто присвячує себе науковій діяльності, може зберегти велич і незалежність свого розуму від напханої грошима кешені.

Ось чому можна схилити голову перед цим невідомим дідусем, який у наш час вибрав собі таку невдячну професію, як пророцтво.

Власне, він не хотів цього знання. Але така вже слава і людська вдача, що вас спершу піднесуть на саму верховину, а потім поб'ють камінням.

Кузьма Петрович Шкворень цього всього не знав, про славу не думав і зробити її тою рукою, яка б завжди давала й ніколи б не оскудівала б, не збирався. Ним рухало бажання прислужитись людям без тіни будь-якої користи. Як бачимо, і в цьому він різко одрізнявся від багатьох наших славетних сучасників.

Його живий і практичний розум селянина вказав вдячний шлях, де він зміг би принести найбільшу користь людству або бодай своєму селу. Хазяїнуючи сам без малого сорок років, Кузьма Петрович добре розумів, що часто добробут селянина залежить від дощу, що вчасно випав, або від уміння вгадати погоду.

Одно слово, він вибрав таку непевну, таку нерозроблену науку, як метеорологія.

Бувши людиною не досить побожною, він на практиці переконався, що погода залежить не від якихось надприродних сил, не від бога, а від сил природи, часто нам невідомих, нами незаних.

Але він знав, — то було йому передано предками — що коли собаки качаються у снігу, то буде завірюха, коли гусак стоїть на одній нозі зимою, буде сніг, вітер і мороз, коли кури шевелять хвостами, буде дощ; коли сходить місяць у червоному, буде вітер.

Він почав з вивчення народніх прикмет, записував їх і класифікував. Але він не обмежувався цим. Що-дня робив спостереження про те, яка стоїть погода, звідки вітер, як сходило й заходило сонце, чи було хмарно, як вели себе свійські й дикі тварини, і все те записував у товсту розліновану книгу огризком олівця. Книга та була куплена на товкучці і мала яскраву назву:

*„Книга
расхода и прихода
скобяной торговли
Толстомясова с С - ми“*

У нього не було ні лабораторії, хоча б найпримітивнішої, ні відповідної літератури, окрім славновісного і всім відомого Мартина Задеки та п'ятчкових календарів Ситіна з портретом всеросійського дурня і угадування погоди по Брюсу. Не було навіть такої простої речі, як барометр.

Після трьох років упертої праці, сили записів і спостережень Кузьма Петрович дійшов до своєї

власної теорії про вгадування погоди. Вона коротко вилилась у таких висновках, записаних на 171 сторінці знаменитої „Книги“:

„Дікабр, первой місяць зими, соотвествує першому місяцю літа, кот. буде іюнь. Кака погода у дікабрі, така і в юні.

Інварь соотвествує хторому місяцю літа — юлю. Какая погода в етом місяці, така буде і в тому...“

І т. д. і т. д. аж до кінця.

Знайшовши ключ, Кузьма Петрович став перевіряти свою теорію. Але він це не робив у той спосіб, що виходив і казав селянам:

— Завтра буде дощ...

Або:

— Завтра буде тепло...

Або:

— Через тиждень будуть заморозки...

Він був занадто обачним, щоб стати на такий легкий, але непевний шлях. Ні, він спершу сам собі загадував:

„12 юня,— записував Кузьма Петрович у відомій уже нам книзі „прихода и расхода Толстомясова с С-ми“, — утр. кур. шевелили хвостами і греблись у попелі. Було немн. хм., вітер с полудня. Сонце зайшло в хмарах. 12 дікабря ішов мал. сніг. Можна ждати ясної погоди з дощем...“

Нижче стояло: „У Брюса нічого не сказано“.

У більшості він жорстоко помилявся. Але те його не бентежило. Він уперто шукав істину, підправляв свою теорію, вносив поправки.

Заняття наукою Кузьми Петровича не могли залишитись якоюсь таємницею. Іще раніше, ніж йому прийшлося виступити перед народом уперше, і може, востаннє, він уже мав собі ворога в особі власної невістки. Вона ніяк не могла подарувати своєму свекрові, що він, замість того, щоб глядіти її Івасика та Тетянку, чомусь дивиться на небо, сидить годинами на току і щось думає. Ця темна жінка не розуміла Кузьми Петровича, її курячий розум був певний того, що ніс сопливої Тетянки важливіший за всі погоди на світі.

Вона перша й прозвала його „пророком“. Побачить його з вікна на току задуманим і сміється до свого чоловіка:

— О, уже наш пророк гави ловить, погоду вигадує...

Синові було трохи жаль батька, бо він був переконаний, що батько тєє — з розуму стерявся.

Таким чином, самі близькі люди були йому по духові чужі, але Кузьма Петрович, як справжній філософ, був вищий за це. Глум і насмішки не обходили його.

Сусіди так само підсміювались над ним:

— А що, Кузьма Петрович, можна леваду косити? Дошу не буде?

— Спитайте у попа або цигана, — відповідь було Кузьма Петрович і піде далі.

Все-таки прізвище „пророк“ до нього прилипло, і селяни проміж себе його інакше й не називали. А дехто навіть казав, що він ворожінням на зорях займається, бо не раз його бачили уночі з задертою догори головою, і може всяку хоробу заворожити.

Фінал усьому цьому був самий несподіваний. Посуха чим далі, тим більшої набирала сили, у полі горіло. Дядьки, не знаючи, що робити, підняли корогви, разів з десять ходили на поле „молебствувати“. Але даремно—дощу не було.

Кузьма Петрович, який болів душею за народ, кілька разів хотів погмоніги з селянами про погоду, але чомусь утримувався. А потім не витримав. Після останнього молебня, коли сонце, ніби на глум, палило землю, так що на очах трава в'янула, а коло сільради сходка шумувала, що, мовляв, треба викликати комісію, а то податок накладуть великий, Кузьма Петрович вийшов до людей і сказав:

— Дощ буде...

— Де ти його візьмеш?.. Коли?.. Вже пізно!..

— А я кажу, що буде. І то завтра або позавтра.

— А як не буде?.. Тоді що?..

— Тоді робіть що знаєте!..

Сходка розійшлася. А другого дня з самого ранку сонце пекло немилосердно, а з обіду з півдня виповзла невеличка хмарка. Потім вона стала рости, розростатись, пускала від себе вперед гонців, менші хмари, і через яку-небудь годину-дві вся південна частина неба клекотіла сіро-синім клекотом.

Хмара поступовно посувалась, проковтнула сонце і росла-росла без перестанку. Посіріла, приникла земля. Стало тихо. Але йшла инша тривога.

— Грядова?..

— Здається, грядова!..

— Пронеси, господи, і помилуй!..

Донеслось далеке громовиння грому, як воркотнява старого діда. Війнуло холодним вітром...

Хвилина тиші.

Потім наростаючий шум, хтось вогнем розрубав двічі, вздовж і впоперек, хмару, вона здригнулась, сухо й страшно розкололась...

Потім ще, ще й ще. Удари падали один по одному... Ревів вітер, рвав і кидався селянськими стріхами, грався з тими людьми, кого захопив на вулиці, засліплював їм очі, кидав об землю і крутив ними так, як йому бажалося; виривав дерева з корінням, крутив обчухраним листям, радий, що, нарешті, можна погуляти. Перелякана річка постелила осоки та очерети, кипіла й бризкала об береги. Дзвонили сами собою у церкві дзвони...

А крізь рев і виття вітру чувся рівномірний, але страшний у своїй рівномірності шум. Крапля друга дощу, ще удар грому — і шум налетів на село...

Через дві години воно лежало розхристане, жорстоко потріпане. Річка, тепер переповнена водою, несла солому, обаполи, діжки, плоті, загати.

Поле... Воно лежало чорне й збите, неначе по ньому пройшла велетенська орда.

І раптом:

— Це він, проклятий ворожий, винен!.. Це він наврочив нам таке лихо!..

Натовп людей, що очі їм зайнялися полум'ям божевілья й безсилового гніву, як недавній вихор, увірвались у подвір'я.

Кузьма Петрович був у дворі й оглядав шкоду, що наробив гряд та вітер. Побачивши людей, він зблід, але у хату не втік, а спокійно став їх чекати.

— А-а-а!!! Це ти!!! Через тебе!!!

Десятки рук ухопили його, підім'яли.

— Бить!.. Втопить халеру...

Хтось крикнув, хтось просив:

— Схаменіться, ви ж люди!..

Коло річки, в болоті, люди, відсапуючись, мовчки бігцем розходились.

Тоді з води піднялось щось страшне, зав'юшене кров'ю, замість ока одна кривава рана, і мовчки поповзло на берег.

Голосила невістка, плакав син.

Кузьма Петрович подивився на них одним оком і не своїм голосом, не то радісно, не то з глумом над самим собою, прохрипів:

— А... все-та... ки, а все... та-а... ки... я...
вгадав... дощ...

ЗАКУТКИ

ОСТЕР

(Малюнки провінціального життя)

I

Остер... Один із наших сонгородів. Іх, таких „Острів“, багато на Україні.

Широкі немошені піскуваті вулиці. Без кінця тини, а попідтинню бур'яни поросли, де спокійно й задоволено хрокотять свині. Може, на весні Остер і має свої привабливі риси: широка Десна, облиті білим цвітом сади, спів соловейків. Але в -осени, коли вітер обрива лист, а небо похмуро-суворе, тут ви не знайдете фарб, де б спочили ваші очі, а вулиця, як от у великому місті, не дасть вам забути свою метушню.

Попереду вас іде людина. Хода у неї млява, розгвинчена. Відразу помітно, що їй нікуди поспішати. Вона знає, що сьогодні буде схоже на завтра, на позавтра.

Чому саме отут заснувалося місто? Я цього не знаю. Але знаю, що Остер — місто давнє, ще в княжу добу про нього наші літописці згадують.

Може, колись і він пережив бурхливі часи. Та то було колись. А потім він став адміністративним центром, з становим, дерев'яною „каланчею“ і п'яним брандмайстром.

Люди жили в ньому тихо, спокійно, затишно, як то кажуть, і раді були тому, що їх ніхто не чіпав.

А що робилося там, у широкому світі, то їх не торкалося.

І думали так скінчити своє життя.

А ось вибухла революція. Вона, подібно ураганові, пронеслася над великими містами. Там були драматичні події, була боротьба... Буяло життя... Жила ненависть і велика любов... Народжувалися й умирали надії...

Остер нічого подібного не переживав. Зміни влади в ньому відбувалися тихо, непомітно, без крові. Одні пішли, другі прийшли. Тільки міщани, всі оті „козаки Михайли Йвановичі Задьори“, таблички яких ще збереглися на дощаних воротах і досі, забивалися подалі у свої нори і боялися навіть думати про революцію.

II

Цьому міщанству, оцій відсутності суспільности в наших сонгородах є, очевидячки, свої історичні причини. Царат, що тільки висмоктував живі сили з народного організму, не даючи взамін нічого,

заганяв обивателя в запілля. Не маючи змоги вільно висловлюватися, відданий під пильний догляд поліцаїв, цей, кажу, обиватель боявся навіть дихати, а не то що мати якісь там революційні думки, не кажучи вже про якісь там революційні акції з його боку.

Він закопувався у себе дома, розважав себе „чаркою“, „преферансом по маленькій“, „Нивою“ — от і все. Вся його громадська й політична ідеологія містилася в отому сакраментальному „моя хата з краю, я нічого не знаю“...

Революція в розумінні суспільства взагалі прийняла від царату тяжку спадщину. До нас не перейшли ні клуби, ні театри, за винятком небагатьох міст, ні уміння ставити по-громадському питання нашого суспільного життя, одним словом, нам не дісталось всього того, що ми розуміємо під так званим культурним життям.

Здавалося б, що Жовтнева революція мусила розбудити, розбуркати оці „закутки“ наші. Адже вона зліквідувала старий лад, що гнітив все і вся, вона давала місце для творчості життя. Оголошуючи диктатуру найбільше поневоленої класи, тоб-то пролетаріату, вона разом з тим звільняла від ланцюгів і лещат усіх, хто так чи инакше був у них закутий. Але цього не сталося, теб-то не сталося так жаданого відродження вільної творчості. Закутки сплять. Чому?

Очевидно, тому, що обиватель, міщанин є істота суто реакційна, а до того ще й повна боягузтва.

І от обивательщина навіть на п'ятому році революції продовжує одсиджуватися у своїх міщанських „бестах“, сидить по своїх норах, пашисть ненавистю до нового життя, що й тут починає пускати парості, і безсило клацає зубами. Коли ви попробуєте її витягти на сонце, то вона спершу вицирить зуби, а потім заскавучить, як цуценя.

Обивательщина на пряму реакцію нездатна, але нанести удар в спину, особливо тоді, коли, на її думку, настав для більшовизму кінець, о... на це у неї вистачить і сміливости, і уміння!

Тому-то творчих сил у „закутках“ ми мусимо шукати не тут, не серед обивательщини, що з непою потроху почала вилазити на поверхню і ловити вершки торгу, а десь в іншому місці і в інших шарах.

III

Серед цього міщанського болота, що своїм задушливим духом хоче убити кожную живу думку і кожний живий рух, є, безумовно, один огник, що розгонить примари минулого й освітлює шлях у майбутнє — це наші партійні організації.

Так, навіть тут цей шлях у майбутнє торується, і робота йде.

Центр життя в Острі, як і всюди по таких закутках, треба шукати не в радянських установах, не в повітовому виконкомі, а в партійному комітеті. Тут б'ється живчик життя всього повіту, тут

джерело сил, тут перехрещуються всі нитки, і звідци розноситься енергія, що живить і рухає весь організм. Не будь партійного комітету, життя б стало, все б умерло, загнило б і засмерділо.

Партійний комітет і наші ячейки на селах, попри всі свої хиби, подібні до островків, де б'ється жива думка і йде гарячкова робота.

У нас багато якось говорилося про те, щоб партійні організації по змозі звільнити від радянської роботи. Але чи можливо це в умовах таких „закутків“, як от, наприклад, Остер? Ні, неможливо!

На перший же день свого перебування в Острі мені прийшлося побувати на засіданні повітового комітету партії. Ви знаєте, скільки воно тягнулося? — з півдинадцятої до пів на шосту. Тоб-то 7 годин. Чи не занадто це? Але треба зрозуміти ту обстановку, серед якої приходить ся комітетові провадити свою роботу, щоб сказати, що це небагато. Навпаки, це мало!

Коли б члени комітету були не людьми, а надлюдьми, коли б вони могли обходитися без сну і їжі і засідали б усі 24 години підряд, все одно робота б була, бо в „закутках“ партійний комітет — все!

Тяжко сказати, в чому головню ця робота полягає. Вона охоплює все. Так, все! Починаючи від предподатку і кінчаючи тим, що якийсь там партійний Іван Іванович полаявся або не помирився з партійним Іваном Микифоровичем. Бувають і такі

справи. В повітпартком звертається все і всі, і в ньому бачать і в ньому шукають найвищого суддю, що існує тут, на місці.

Хоч як це дивно, а це так. І повітовому комітетові приходиться ще раз і ще раз направляти, як то у нас прийнято говорити, публіку у відповідні радянські установи, де вони й повинні шукати собі управи.

Всі, наприклад, чергові кампанії провадиться не тільки під керівництвом повітового комітету, але при безпосередній участі його членів. Така кампанія, як вилучення церковних цінностей, зараз кампанія збору продподатку, що розгортається в усю широчінь, тепер кампанія по перевиборах рад—всі вони вимагають самої пильної уваги, велетенського напруження сил і неослабної енергії.

І треба сказати, що Остерщина виконала їх не згірше інших повітів, а в дечому, може, і краще.

— А знаєте, скільки чоловіка виносять на собі весь тягар цієї роботи? — Не більше трьох товаришів. Не більше трьох!..

IV

В Остер я прибув ранком. Зліз з пароплаву і роздумував, куди мені оце йти, бо не знав тут нікого, та й рано ще було. Аж чую—хтось мене гукає. Обертаюсь і бачу знайомого лісничого.

Привіталися.

— Так ви до нас в Остер?

— Еге,— кажу,— та не знаю, де мені поки-що приютитися.

— То прошу до мене. Помиємося, почистимось, чайку поп'ємо, а там видно буде.

Мені залишалося тільки подякувати й піти за ним.

Сяк - так прибравшись і наспіх випивши дві склянки чаю, я заспішив.

— Та ви не кваптеся,— вмовляє мене господар,— ще рано, то все одно ви нікого не застанете. У нас не дуже поспішають.

— Але ж уже скоро одинадцять,— кажу я.— Мені б хотілося зранку кой з ким побалакати. А вас беру за свого чичероне.

Він з охотою згоджується, і ми виходимо.

Я почав з повітового відділу праці, куди мені перш за все треба було зайти. Тут ми знайшли одного — завідателя відділу, а більше ні душі.

— А де тов. Л. (уповноважений губпрофради)?

— Заждіть, може, скоро зайде.

Підождав я з півгодини — нема.

— Ні,— кажу я,— мені ждати ніколи, а ось передайте тов. Л. записку і скажіть, що я через годину зайду сюди.

Ми пішли до голови повітового виконкому тов. В. Заходимо спершу до нього на квартиру і взаємо, що вже вийшов. Тоді направились прямо у виконком.

Тут так само службовці тільки-но сходяться до канцелярії, але керуючий справами виконкому, „управділ“, уже сидів на своєму місці і приймав.

Знайомлюся й питаю про тов. В.

— А ви, будь ласка, заждіть. Він скоро прийде,— і знову за телефона:— Станція? Дайте Упродком... Упродком?... Ага! Товаришу, зараз зайдіть до мене Для чого?... У справі заарештованих за продподаток. Ви не маєте права заарештовувати. Ви або відпустіть, або призначте над ними суд. У нас є на цей щот найсуворіший наказ... Прийдете?... Добре. Я вас жду...

А коло стола у нього вже зібралося кілька чоловіка. Всім „управділ“ енергійно дає накази, вказівки.

По всьому видно, що людина на своєму місці.

— А, це ви!— звертається він до товариша з борідкою а ля Троцький, що тільки-що увійшов.— А як ремонт помешкання виконкому?

— В понеділок скінчимо... Сьогодні й завтра свято.

— Нічого ви не скінчите. Як так ваша артіль буде робити далі, то я її розжену, бо мені здається, що вона й до нового року не зробить своєї роботи.

Потім, звертаючись у мій бік, він говорить:

— Розумієте, товаришу, на державу ніхто не хоче працювати. Всі тягнуть тільки собі. А візьміть,

наприклад, мене. Торік було таке діло. Одержали ми з Чернігова телеграму: доставити на станцію Бобровицю в три дні дванадцять тисяч пудів хліба. Не доставите — під суд підете. Ніхто за це діло не взявся, побоялися, а я взявся. Три дні з коня не злавив, всі села підняв. Перед до Бобровиці доїжджає, а зад тільки з Остра виходить. Люди новий рік зустрічають, а я, як оглашений, верхи літаю. І виконав завдання. В нагороду получив три костюми, чоботи, кожух і на два місяці в больницу заліг... От вам робота. А тут коли щось треба зробити, то або свято, або се, або те.

І справді, як часто приходиться тутешнім робітникам над силу працювати. Дивуешся тільки, як вони все це виносять. Дійсно, залізні люди.

А тов. В. все таки не було.

— А, може, його зовсім не буде? — питаю знову.

— Ні, мусить бути.

Але я далі чекати не захотів і пішов геть.

„Дай,— думаю,— піду у повітпартком. Там, напевно, знайду всіх, кого треба“.

І я не помилився.

На другий день була неділя, і я пішов подивитися на місто. В Острі головна вулиця Воскресенська (до зміни назов вулиць тут поки ще не подумалися), і тягнеться вона від пристани через усе місто. В одному місці, а саме коло повітпарткому, стоїть незграбної архітектури збита з дощок арка. Червона фарба таки порядком з неї змита, і сама вона

має таки досить обшарпаний вигляд. На одному боці залишилися сліди слів „Пролетарии... соединитесь“.

Під аркою я здибав намальовану від руки афішу такого вигляду й змісту:

а	ПОПІВКА	
к	У неділю	
н	15	
е	жовтня	
ч		Укр. кол. труп.
в		улаштовується
е		
Ш	З М І Я	
	або ціною	
м	життя	КАРТИНИ ДІЙ:
і.		1. Поворот з заслання
		2. Спокуса
р	Квитки можна одержати	3. Хижаки
т	в касі театру з 2-х год.	4. Хто винен
а	в день вистави.	5. Жарт долі
е		
Т		

Афішка була оздоблена намальованим зеленяво-рудим листям з червоними цяточками. Очевидно, все це мусило показувати щось вроді калини. Під словом „Змія“ тією ж зеленявою фарбою було намальовано гадюку, яка піднесла догори свою голову і страшно висолопила жало. Це, на думку „Укрколтрупу“, мало притягати увагу прохожих і зарані їх заінтригувати.

Ще б пак! Така страшнюча „змія“—і на неї не піти подивитися!.. Отже, ясно, що остерці теж добре розуміються на рекламі і мають у ній смак.

Нижче афіши була наліплена така об'ява.

ОБ'ЯВЛЕНИЕ

15 и 16 сего октября в клубе имени Карла Маркса Остерской Упродсессией будут рассматриваться дела гр. с. Калиты Семиполок в нарушении единнатурного и превышении власти и гр. с. Тарасовичи Мартыненко Максима в сдаче по натурному гнилого сена. Вход свободный. Начало в 10 ч.

Під аркою стояло кілька дядьків і водило пальцями по об'яві.

Під'їжджає ще один на возі.

— Тпру!... Ви грамотні, а я неграмотний, то скажіть і мені, що там написано?

— Будуть мужиків судити за превищення власті...

— І за здачу гнилого сіна.

— А-а, — говорить той, що на возі. — А я думав, що той — ще требують... А це діло до нас не торкається. Но!...

І він поїхав далі.

Поцікавився я піти подивитись на місцевий торг, бо хотілося глянути в обличчя місцевої непи. Торг обгороджено колючим дротом — тепер самий уживаний спосіб огорожі. Посередині стояло десятків зо два рундучків з дрібним крамом. В два ряди стояли й сиділи перекупки й селянки, коло них купи гнилиць, гарбузів, вінки цибулі, картопля — все, як бачите, речі місцевої продукції. В одному місці дві баби сперечалися за гроші, одна давала сотні випуску 21 року, а друга вимагала синю

в 50 крб. В другому кінці чую, як одна баба гаряче в чомусь переконує другу.

— Ліквізірують, ліквізірують! — говорить вона. — Та плюньте йому в вічі! Ніхто нічого не ліквізірує. Тепер такого права вже немає!

Іду далі. Коло воза стоїть купка дядьків і обдивляються кабанчика. Один дядько в новій смушівій шапці довго й уважно його обмацує.

— Що, купити хочете? — питає власник.

— Та за шапку б купив...

— За оцю, що оце у тебе на голові!

— Еге.

— Ну, так насунь її собі на очі та йди від воза, поки я сам цього не зробив...

Кругом регочуть.

Ще я тут бачив кілька возів з дьогтем (теж місцевої продукції), кілька діжок, дві чи три „кучі“ з горшками — от і все. Більше тут, здається, нема нічого.

Коло зсипного пункту порожньо. Кооперативні крамниці мають обшарпаний вид.

Не весело...

Коли я ходив поміж возами, вулицею пройшла юрба хлопців-допризовників. Здорові сільські хлопці, яким ще бракувало військової муштри.

Вони співали:

„Ви послухайте, ребята,
Я вам пісеньку спою,
Я вам пісеньку спою
Про службищу про свою...“

Пісня теж давно відома, і вона дивно йшла до всієї цієї обстановки, гармоніювала з нею. Навпаки, инша пісня вносила б дисонанс. Не було б такого закінченого вражіння.

... Дзвонили у всіх п'ятьох церквах.

V

Голова остерського повітового виконкому — один із тих наших робітників, яких висунула революція. Він уже кінчає другий рік свого головування.

Тов. В. любить свій повіт, знає його побут і взагалі там, де треба, захищає перед „центром“ його інтереси. Але це у нього не носить характеру так званого „местництва“ — він просто розумно, по-діловому підходить до справи.

Населення його знає й поважає, і, здається, нема ні одного села, де б він не побував.

Треба сказати, що Остерщина — край небагатий. В ньому є ліси й піски. Ліси здебільшого державні, а піски належать селянам. До війни повіт наполовину годувався привізним хлібом. З дев'яти волостей тільки дві, Голодівська та Семиполківська, мають добрі землі. Сьогорічний, наприклад, баланс хліба малюється у такому вигляді (по офіційним даним): у населення, за винятком продподатку, який виносить до 600.000 пудів, зостанеться 1.506.374 пуд.; для селян же потрібно до нового врожаю — 2.890.304 пуди. Таким чином, не дохватає 1.383.930 пуд.

Раніш цю недостачу населення покривало сторонніми заробітками, особливо це торкається Задерження.

Головним промислом був лісний: гонка лісу Дніпром і Десною, рубання лісу, розпиловка; дуже був розвинений промисел дигтярний, смолокурний. Зараз усе, в зв'язку з загальною руїною, занепало, і населенню приходиться переживати тепер досить велику скруту.

Остерщина — взагалі край лісовий; тут можна зустрінути справжні дикі кутки. І бідний до того. Населення більше в личаках ходить, і, якби не Десна і не Київ близько, які все-таки дають можливість деякого заробітку, стан був би ще гірший.

Тут були навіть випадки справжнього голодування.

З землею теж не все гаразд. Закріплення хоча й переведено, але воно поки-що реальних наслідків не дало. Земля у селян розкидана; бувають не рідко такі випадки, що наділ розбитий на 18 полосок.

При таких умовах тяжко говорити проякусь інтенсифікацію селянського господарства.

Селянство, приперте нуждою, шукає виходу. Воно досить співчуваюче відноситься до колективів, які справедливо можна назвати зразковими. Це здебільшого відноситься до тих, де членами колективів є члени партії.

Незаможники за останні часи теж оживають. Серед них закінчується чистка. Серед незаможників уже не помічається тої розгубленості, що спостерігалася кілька місяців тому назад. Навпаки, помічається впевненість і повне розуміння свого значіння й ролі на селі.

Приходилось, наприклад, чути такі слова:

— Як, щоб оце ми розпустили сами себе!? Незаможники не можуть цього допустити. Бо ми — сила, ми — підпора радянської влади на селі!

І всі незаможники в один голос заявляють:

— Комітети мусять бути...

Що ж до переходу незаможників до колективного господарства, то тут діло трохи слабеньким уявляється. Причини цьому — наші так звані об'єктивні умови. По-перше, це робота настільки велика, що її відразу не охопиш, а, по-друге, потрібна матеріальна допомога.

Мені прийшлося чути не мало нарікань з боку незаможників на нашу „Село - Техніку“, „Село - Допомогу“, сільсько-господарську кооперацію, що, мовляв, вони нічого не роблять і нічого не дають. Один з незаможників дуже картинно оповідав про це.

— Почув я, — каже, — про „Село - Техніку“. Ага, думаю, мабуть, річ добра, треба розпитати, що то за звір такий. Добре, розузнав. Пішов туди, аж там кажуть: — „Дай пай!“ — Розузнав я про „Село - Допомогу“. Теж річ хороша. Дай, думаю, піду туди, там, напевне, вже одержу поміч, адже

і назва гарна: село-допомо-га-а. Пішов... І що ви думаєте? Перш, ніж я встиг роззявити рота і сказати хоч слово, я почув:— „Дай пай!“.— Я за шапку та в сільську кооперацію, але і тут:— „Дай пай!“ — А де ж тому незаможникові отих паїв настати, коли у мене, наприклад, на пісках вродило всього сім кіп... Отже, усі кажуть дай, та й дай, а нам ніхто не дає!..

З цього видно, що незаможники не всюди й не зовсім знайомі із станом республіки. Багато з них все ще чекають, що держава може зробити так, що на них мало не посипеться золотий дощ. Принаймні, такі надії у декого живуть. А от відносно розвитку самодіяльності у більшості селян трохи того, слабо виходить. І мені здається, що тепер поруч з політичною роботою серед незаможників треба вести роботу і в іншому напрямку, а саме — роботу по поліпшенню їхнього господарства, про розвиток самодіяльності, а, головне, треба дати в тій чи іншій формі дешевий кредит.

Тоді незаможники перестануть дивитися на державу, як на якийсь „сособез“, а почнуть вести роботу над своєю землею і поліпшувати свої господарства.

VI

На Остерщині зараз провадиться кампанія по перевиборах рад. До неї готуються, для успішного переведення мобілізується всі сили. Використо-

вується всі хоч трохи здатні до роботи члени партії, всі комнезами, всі сільські і вол'ячейки.

Ні для кого не таємниця, що по наших сільських і волосних радах засіло багато куркульні і взагалі ворожого нам елементу. Далі цього терпіти не можна, і всіх цих людців треба з наших органів влади вимести.

Оказується, що куркулі чудово поінформовані про перевиборчу кампанію і готуються до неї. Вони, очевидно, гадають, що настала пора вийти з заплілля, куди їх загнали перші роки революції, і думають тепер, цієї ж осені, зробити перший свій нажим.

Гасло „Ради, але без комуністів і незаможників“ має серед них широке співчуття, і вони, де буде можливо, постараються використати і перевести це в життя.

По деяких інформаціях, мені даним, куркульня Остерщини навіть гадає утворити щось ніби схоже на блок і думає провести своїх „представників“ навіть у повітовий виконком. Відповідальні робітники повіту все це учитують і приймають належні міри.

Болючим місцем повіту є школа і особливо школа сільська. Річ у тому, що населення з великою неохотою складає договори на утримання школи. Коли поставити питання так: чи потрібна школа на селі, то за школу всі. А коли почнеш говорити про те, що от школу треба утримувати,

одремонтувати, то селяни руками й ногами упираються. Ось чому повітвиконком зовсім мало покладає надій на ці договори, а думає перевести школи цілком на своє утримання, на місцевий бюджет, використовуючи там, де треба, і договори.

Але тут же треба зауважити, що й само вчительство неохоче йде на шлях договорів. Воно боїться того, що ці договори віддадуть його у повну підлеглість селянам.

Мені, наприклад, передавали цікаві випадки. В одному селі куркулі ось що говорили уповноваженому Наросвіти:

— Віддайте, — кажуть, — нам зовсім школу. Тільки з умовою, що ви не будете туди втручатися. Ми її одремонтуємо, наймемо вчителя і все гаразд буде.

Що вони думають? А думки їхні дуже прості. Взяти в свої руки школу, посадити туди за вчителя попа або дяка — от і все.

В другому селі так прямо й казали:

— А нащо нам школа? Ми наймемо дяка, він буде їх закону божому вчити і грамоти разом вивчить.

От який стан, і от з якими нахилами і думками приходить вести боротьбу в справі школи.

З цього висновок один: школу треба підтримати. Не дати їй зовсім розвалитися або вислизнути з наших рук.

І ще. Треба діло повести так, щоб у наших руках не zostалися одні порожні шкільні будинки,

а сільська дівтора десь на попівських кухнях буде тлумачити „закон“ і задурювати собі голови.

VII

На цьому я закінчую замітки про Остер і Остерщину. Я хотів дати правдиву картину цього закутку.

Може, моя картина наведе на кого-небудь сум. Але сумові не мусить бути місця. В закутках є наш авангард, він провадить роботу в нечувано важких умовах, але ця робота дасть свої наслідки.

Майбутній історик із здивованням зупиниться на цих фактах і віддасть повагу цим невідомим робітникам, які в оцих глухих кутках клали підмурок нового суспільства.

Становище тут змінилося б на краще, коли б, скажімо, у цьому самому Остері запрацювало дві-три фабрики. Молоти, варстати й веретена одразу б внесли зовсім інший темп у життя.

Поки-що цього немає. Остерці тільки мріють про це. Проте, вони гадають у п'яті роковини революції зробити закладку майбутніх турбін на Десні. Таким чином, першу цеглину індустрії уже готуються пожити. А пройде кілька років, і Остер ви не пізнаєте. Електрика заставить Остер розпрощатися із своєю тишею і з своїм міщанським добробутом.

А поки-що прощай, Остер!..

Остер
21/X 1922 р.

КОЗЕЛЕЦЬ

Минають дні. Минають ночі.
Минає літо. Шелестить
Пожовкле листя.

Шевченко

I

Був один з тих осінніх днів, коли, не дивлячись на хмари, далечінь була особливо прозора, а повітря чисте.

Стояли купами берези, а понизу ліпилися сосни, своєю темнозеленою хвоєю оздоблювали золото листя березового. Попід соснами білили брудними купами шатра циганські, коло них курився від розкладених огнищ дим.

Назустріч нам вибігло кілька циганчат і почали випрохувати хто хліба, а хто грошей. Двоє з них, хлопчик та дівчинка, взялися за руки і почали водити соромицький танок.

Мій візниця, татарин з Казанської губернії, що втік відтіля від голоду, сердито плюнув, потім вилаявся по-своєму і обернувся до мене.

— У нас так не дозволяється, — каже. — Моя твоя прохає поганяти їх...

Я кажу, що не варто, і наказую їхати далі.

— Непутящий народ, оці цигани, — говорить він. — Ні податків не платять, ні у війську не служать. Треба б їх заставить що-небудь робити!..

Скоро ми проминули передмістя Остра „Сорок Хат“ і виїхали на шлях до Козельця.

В полі було порожньо. День до ночі схилявся. Там, де мало сонце заходить, блакитна галявина серед хмар утворилася. Вона чим-далі, то ширилася, і скоро сонце викотилося — велике, червоне.

Одразу краєвид звеселішав. Руда стерня загорілася рожевим золотом. Далекі купи дерев стали прозорими. На зеленях коні різко й мальовничо виділялися.

Татарин говорить:

— Мороз завтра буде!..

Проїхали мимо одного радгоспу. Чотири пари волів ходили в плугах по лану, оранку кінчали.

Татарин знову обертається до мене:

— У нас не так, як у вас, орють. І плуги не такі.

— А що, дома краще, ніж у нас? — питаю його.

— А як же, — відповідає він, і все обличчя у нього розпливається в усмішку. — Я сам з Свіяжського. Чув про таке місто? У нас хороше! Гори. Знов же Волга. Весною море, а не ріка. Благодать, одно слово. Це не те, що ваша Десна. І земля у нас краща!

— Хочеш, значить, додому?

— Ще б пак, не хотіти. Та нізачим їхати. Я не жонатий сам. Був батько та мати, з голоду померли. У нас, знаєш сам, який голод був!

— Що ж ти поробиш, не встиг послати їм допомоги, — говорить молодий татарин. — Два з половиною місяці сюди добирався. А поки добрався, поки найшов службу, там уже й повмирали.

Замок сумно, а потім несподівано запитав:

— Не знаєш, товаришу, кращої служби? Дякував би тобі.

— Не знаю.

— От оказія. Кого не спитай, все не знають. А тут дуже вже погано платять.

Він служив у повітовому земельному відділі.

Дорога повернула трохи праворуч, і перед нами показався Козелець. Самого його ще не було видно, зате чітко білили бані церков. Потім разом, немов би хто облив їх, вони з білих зробилися червоними, через кілька хвилин — рожевими, і чимдалі, тим фарби ставали блідіші, аж поки зовсім не злилися з кольором небосхилу.

За півгодини ми вже їхали вулицями цього величкого повітового міста.

II

У Козельці немає ні того, що зветься „гостиницею“, ні навіть доброго постоялого двору. А тому я поїхав прямо до повітземвідділу, бо

де ж можна було знайти притулок собі й коням, як не там, тим більше, що то все, так би мовити, свої люди, земельники.

Заїжджаємо у двір, не видко нікого. Простую до хати. Там знаходжу трое дітей і якусь постать на ліжку.

„Чи не хора людина,— думаю собі, — лежить?“

— Добрий вечір! — кажу я вголос.

— Ве-е-чі-ір до-о-брий,— чую відповідь.

Еге, он воно що. Тут, дійсно, хвороба є, та тільки зовсім іншого порядку. Тут, очевидно, Самогон Самогонович у гостях був.

Так собі міркую, але й виду не показую, що розумію, в чім тут справа. Я обертаюсь до чоловіка, що все продовжував лежати, і чемно так до нього промовляю:

— Так от що, голубе! Мені треба поставити у вас коні і переночувати.

— А ви хто такий будете?

— Я з губземвідділу. Приїхав до вашого начальства, ревізор я...

Але це ані на крихту не вплинуло на нього.

— А, так ви начальство? Умгу!.. Ну, і добре. А я тут старший комендант. Зрозуміли ви?

— Зрозумів,— кажу я і не знаю, чи мені сердитись, чи сміятись.

— Ну, от! Під моїм владенієм сей дом і двір, і садок, а должность моя така: кур'єр і сторож. Зрозуміли тепер, що я за чоловік тут є?..

— Зрозумів, зрозумів — кажу я, вже загублюючи терпець.

— Ну от! А для коней і для вас місто знайдемо. От біда тільки, що начальства немає, поїхало у Харків.

І „комендант“ поволі підвівся з ліжка. Тут я побачив, що він і справді п'яний, як чіп. Ми сьак-так поставили коні, дістали сіна, уладили справу з ночівлею візниці. Тоді я знову почав питати про тих, кого я знав. Взнаю, що є дома тов. Ільченко, з яким я трохи був знайомий.

Іду до нього. На мое щастя, він був дома.

— Так і так,— кажу йому,— прийшов до вас ночувати.

— Прошу, будь ласка!

І я залишився. Скоро ми з ним розбалакалися. Взнаю, що він є уповноважений по управлінню державним майном і тільки за годину перед цим повернувся з повіту.

Запитую, як там по селах.

— А нічого, спокійно.

— Продподаток здають?

— Здають.

— А закріплення землі як у вас проходить?

— А ніяк. Ми майже не починали цієї роботи.

— Чому? — питаю зі здивуванням.

— Та дядьки відмовляються. Кажуть, що заберіть краще всю землю у волосний фонд!

— От тобі раз! Такої чудасії, признаться, я ще не чув.

— Та ви розкажіть толком,— пристав я до нього,— в чім тут справа.

— Бачите, землі у нас не дуже добрі. Дядьки бояться, що коли вони ту землю закріплять, то на них ще більше податків накладуть.

— Але ж це дурниці. Невже у вас не було нікого, щоб роз'яснити їм, в чому тут діло?

Він похитав головою.

— Ну, добре. А пробували ви там, де дядьки згоджуються на те, щоб землю всю віддати у волосний фонд, це робити? Адже це одні балачки. Якби ви почали це робити, то вони б іншої вам заспівали.

— А певно так. Тепер же з тим рахуватися приходиться.

Я одразу зрозумів, що тут я маю діло з величезним непорозумінням. Просто люди не зрозуміли, як слід підійти до справи, і от маємо, коли хочете, величезну провокацію.

Між иншим, на другий день я мав нагоду більш докладно побалакати і з „комендантом“ земвідділу, з яким напередодні я мав вищеописану розмову. Він мені багато дечого цікавого розповів з побутового боку і дав мені можливість краще зрозуміти всю земельну політику на повіті, ніж то я міг би узнати з офіційних докладів і офіційних розмов.

Почав він, як то завжди водиться, з самого себе, а потім вже перейшов до начальства.

Був тут колись завідатель земельним відділом, Хлягою звався, агроном сам, членом партії рахувався. Чув і я дещо про цього Хлягу. Якщо вірити комендантові, то це був хороший „малой“, а над усе кохав чарку.

— Без випивки не сяде й до роботи й не піде додому. Як що, так і жене мене по горілку. Потім його звідси звільнили, з партії викинули, зараз десь у совхозі сидить.

Після цього любителя самогону став другий, теж колишній член партії. Він так само чарки не цурався, часто до своєї нареченої їздив.

— Запряжемо, було, пару коней, сьорбонем спиртику, і в дорогу запас візьмемо, і поїхали на кілька день!—з захопленням оповідає „комендант“.

Зрештою і цей покинув земвідділ, одружився і зник з місцевого обрію. Кажуть, що в кооперації десь служить. А колись, кажуть, у 17, 18 й 19 роках це був видатний місцевий діяч, партизан. Бач, як люди переміняються.

Третій завідатель більше дома сидів, а до земельного відділу тільки наглядав. Тепер надіслали сюди четвертого.

Само собою, що при таких завідателях не можна говорити про якусь там витриманість в земельній роботі. І такі заяви з боку селян, як ото приводив товариш Ільченко, не здаються чимось дивним. Могло бути далеко гірше.

Коли б ви мене запитали — що краще, Остер чи Козелець, то я б, їй-бо, не одповів би зразу.

Остерці кажуть, що краще в них. Козельчани доводять, що кращий Козелець. Усяк кулик своє болото хвалить. А як на правду, то обоє рябоє.

— А собор? — лукаво запитують вас козельчани. А Покорщина, наша історична згадка?

Що й казати, собор у Козельці дійсно знаменитий. Коли на нього дивишся, то завжди приходиться на думку, чого тільки панська примха не могла зробити. Що ж до Покорщини, колишній маєток Розумовських, то там особливого немає нічого. Є там дуб, під яким, по переказах, Катерина II сиділа та, може, план крпацтва з паннами розробляла. Є ще на Покорщині будинок, який одні звуть будинком Кочубея, другі — Катерини, треті — Розумовських, але докладно ніхто не знає, чий він був.

От се, коли хочете, і всі пам'ятки, що залишилися від минулого, а нових пам'яток поки-що нема.

Посеред міста є майдан широкий, як степ. Дві перекупки, що стоять на ньому і продають „сечечки“, здаються якимись кумедними і зовсім тут зайвими.

Сонно навколо, навдивовижу сонно. Коли ви йдете вулицею, то вас навіть собаки не чіпають.

А обиватель, коли вас зустріне, то тупо, без жодного здивовання подивиться вам услід і десь заховається у себе в дворі.

Громадського життя, можна сказати, немає. Ні, пробачте, я помилився. Громадське життя є. З одного боку, воно виявляється у церквах та синагозі, де віруючі не тільки моляться, а й політичними балачками займаються, бо певні, що сюди комуніст не піде їх підслухати. З другого боку, живчик б'ється у повітпарткомі. Але партійна організація тут маленька, всього п'ятдесят чоловіка і то здебільшого служилий елемент. Радянсько-партійні, коли хочете, урядовці.

Є в Козельці і культурні заклади, як ось, наприклад, радянське кіно „Ідеал“. Підчас мого перебування в ньому демонструвалася „захватывающая і единственная по своему интересу драма „Вероломство“. Був тут іще український не то театр, не то, власне, помешкання для вистав. Це помешкання з таким же успіхом можна було пристосувати і для стайні. Вистави в ньому улаштував місцевий комсомол. Недавно цей театр скоропостижно помер по вині виконкому. Останньому захотілося поповнити свій бюджет, і він здав театр в оренду якимось пройдисвітам-халтурникам.

Така воля непи, проти неї тяжко встояти і не таким поважним інституціям, не то що Козелецькому виконкомові.

Пішов я, наприклад, у місцеву спілку робітників освіти. Знайшов декого з правління, гомонів з ними. Але все, що я почув, то були скарги на своє існування, на те, що вчительство загибає, що школа гине. Так я вже й побоявся навіть і питання порушувати про те, а як гадає спілка вести культурну роботу серед населення, щоб щось дати в противагу отим „Вероломствам“ і водевілям халтурників, бо для мене стало ясно, що ставити так питання, то все одно, що бити горохом об стіну. Мене просто б не зрозуміли.

IV

Пощастило мені побувати в Козельці на одній конференції, а саме на повітовій конференції спілок. І ось яке вражіння залишилося в мене.

Перш за все по справозданням зовсім не було дискусій. Резолюції приймалися стереоптивні: прийняти до відому, або робота провадилася задовольняюче. Іноді сюди примішували об'єктивні умови: зважаючи на те то, й на те то, а також на відсутність належних робітників і матеріальних засобів, визнати, що робота пророблена все-таки задовольняюче... Я, правда, не дуже жалкую за тим, що не було тріскучих виступів, але все-таки повинні бути якісь ділові зауваження, а повітовим конференціям цього найбільше й бракує.

Це я, між иншим, спостерігав і по других містах: народ мовчить, мовчить рядовий член партії, член спілки, член комнезаму.

Чому ж так? Адже візьміть кожного з них в своєму близькому оточенні, він там і говорить, і часто розумні ділові зауваження робить. А прийшов на зібрання, на конференцію, мовчить, наче в рот води набрав. Очевидно, відіграє не малу роль надто вже формальний підхід до таких конференцій, трафаретність їх. Ми все-таки, в цьому треба признатись, проводимо їх надто по-казеному. Ось і тут. Зібралось всього три десятки людей, і саму конференцію можна було провести жвавіше, ніж то було на самому ділі.

Візьму, наприклад, справоздання про соціальне страхування. Цікава тема, життєва і нова до того. Де-небудь у робітничому районі або на заводі тут би розгорнулися такі балачки, що біда, а на козелецькій конференції два-три запитання і на цьому скінчено.

Звичайно, що величезну роль відіграє тут і те, що члени профспілок, хай мені вибачать на цьому слові, по таких повітових містечках, як от, приміром, Козелець, міщани до самої кости. Найбільше цікавими суть конференції партійні, а потім з'їзди комнезамів. Там більше інтересу, більше уваги до діла. Воно і не дивно, бо ж ці дві групи несуть на собі весь тягар радянського будівництва.

Козелецький повіт у цьому році має дати по продподатку 800.000 пудів збіжжя. До цього часу виконано 70% завдання. Приблизно через місяць продподаткову кампанію гадають закінчити „на-чорно“. Продподаток здається без особливої затримки. Мені самому приходилося бачити в Козельці у заготконтори дуже великі заводи.

Що до комнезамів, то недавно закінчилася чистка їх. „Вичищено“ до 30%. Після цього робота комітетів незаможних селян піде жвавіше.

Про радянський апарат не можна сказати, щоб він був уже такий кепський, але хиб чимало має, особливо на селах. Майбутня перевиборча кампанія мусить ці хиби усунути, самий апарат зміцнити і зробити його більш здатним, більш рухливішим до виконання завдань. Байдужий же елемент та куркулівський, безумовно, з рад зникне.

З школою діло кепське. Не дивлячись на те, що у більшості волостей заключені колективні договори на утримання шкіл, що хоча ці договори затверджені волосними з'їздами рад, діло мало посувається вперед. Правда, ремонт шкіл іде, але що до утримання вчительства, а також підручників, шкільного приладдя, то, здається, стан можна рахувати безнадійним.

Мене запевняли, що школи цю зиму провадити навчання будуть. Представники вчительства казали

так, що, мовляв, хоча у багатьох школах на повіті і приступлено до навчання, але ми не певні, що воно буде безперервним. Матеріальний стан учительства, дійсно, жахливий. Учителі за літо одержали всього хто 2 пуди, хто 3 пуди жита, а дехто й зовсім нічого. Щоб прохарчуватися, вони ходять на буряки, багато з них працювали жнивами у селян, дехто переробився у шевця і шие чоботи. Більш спритні, але таких значна меншість, пішли служити у кооперацію, а то відкрили приватні шкілки і вчать дітей куркулів.

Аж тут вони стикаються з таким конкурентом, як попівство, яке теж хоче утворити свої приватні підпільні школи.

Само собою, що все це не може сприяти розвитку школи.

Що ж торкається такої галузи, як сільське господарство, то і тут, на мою думку, не все гаразд. Мало поки - що робиться в справі інтенсифікації селянського господарства. На повіті є одно досвідне поле, але воно тільки - но стає на ноги, і робота тільки - но розпочинається. Зовсім не розвинена сільсько - господарська кооперація.

Є на повіті також кілька цукроварень. З них Бобровицька в цьому році працює.

Взагалі ж треба сказати, що повіт поки - що ніяких промислових перспектив не має. Єдиним економічним джерелом для цього є і буде сільсько - господарська продукція, переважно селянська,

а тому питанням по сільському господарству повинно віддаватися максимум сил і вони повинні бути на першому плані всієї роботи.

Поруч з цим треба зауважити, що піднесення селянського господарства не можливе без його колективізації. В Козелецькому повіті, наскільки мені відомо, немає до цього часу навіть спроб в цьому напрямку. За це повинні взятися в першу чергу незаможники. Ґрунт для цього є, і треба тільки проробити певну підготовчу роботу.

Це повинні зробити повітпартком і повітовий земельний відділ.

ЗМІСТ

Із доріжки

Григор'ї та Григор'ї	1
"Пісня"	2
"Сон"	3
"Вірш про кохання"	4
"Вірш про кохання"	5
"Вірш про кохання"	6

З доріжки

"Вірш про кохання"	7
"Вірш про кохання"	8
"Вірш про кохання"	9
"Вірш про кохання"	10
"Вірш про кохання"	11

В селі

"Вірш про кохання"	12
"Вірш про кохання"	13
"Вірш про кохання"	14
"Вірш про кохання"	15
"Вірш про кохання"	16

THOMAS

	Стор.
Від автора	5

НЕТРІ

І треба, і не треба	9 ✓
„Шехва“	21
„Ножиці“	32
Нетрі прокидаються	39
Запитання	45
Глушина	53

З ДОРОГИ

Як я з пастухом про Леніна балакав	79
Житні простори	86
Заїзд Гадюки	92
Могикани	96
На агіткампанію	102

В СЕЛАХ

Воронівка	113 ✓
Конференція в Халявині	129
Моровськ	139
Седнів	148
Веркіївка	154

ЛЮДИ СЕЛА

„Генерал“	173 ✓
Трохим	180
Дядько Панас	185
Молода парость	195
Млин	200
В комуні „Надія“	207
Індивідуали	215

ПРОТИ БОГА

Чудотворці	221
Про бабу Горпину, про живу церкву та інше	233
Батьки та діти	239
„Хрестини“ по - новому	244
Як Пріська ікону обновила	249
Бунтар	256

НА ДУБКАХ

Про тих, хто проходить мимо	263
Про антихриста	269
Сільський люмпен	278
Про куркульських синів	285
Чоловіка убили !	294
„Пророк“ погоди	302

ЗАКУТКИ

Остер	313 ✓
Козелець	332 ✓

